

LOCUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ*

Nicolae Edroiu

– Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca –

Abstract: *The Institute of History „George Barițiu” from Cluj-Napoca of Romanian Academy has celebrated – at 2nd February 2010 – ninety years from establishment. The Institute has been set in the context of The Great Union from 1918, by a donation of King Ferdinand I of Romania; in the 90 years of its existence the Institute of History from the most important town from Transylvania has realised researches regarding to the fundamentally issues of history of this county, related not only to the evolutions from the Romanian principalities outside of the Carpathian arch, but also to the evolutions from East and Central Europe. The publications of the Institute, especially the Yearbook, have encompassed the results of the researches realised by its members in Romanian historiography and gone further to the improvement of historical knowledge. In spite of many difficulties during the Second World War and the ideological pressure of the communism regime, the Institute of History from Cluj has an outstanding historiographical contribution due to the studies that succeeded reconstitutions or historical interpretations, due to editing genuine historical sources and the scientific conferences organized in these 90 years.*

Keywords: Historiography, Cluj, 1920-2010, History, Anniversary

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române împlinește azi 90 de ani de existență. El aparține creațiilor instituționale românești ale primilor ani de după Marea Unire din 1918, când energiile provinciei intracarpatică afluiău în marele curent spiritual al României Întregite, aflată în plin proces de modernizare și democratizare, de consolidare a legăturilor cu civilizația europeană. Întemeiat prin decizie regală, odată cu inaugurarea oficială a Universității române din principalul oraș al Transilvaniei, Clujul, la 1 februarie 1920, noul institut avea menirea de a cerceta istoria provinciei mult timp neglijată. Văzut până atunci doar din punctul de vedere nobiliar-aristocratic, politic – în cazul istoriografiei maghiare – sau al evoluției vieții urbane, dacă este vorba de istoriografia săsească, trecutul teritoriului intracarpatic urma să fie reconstituit în toate aspectele lui, abordat în întreaga lui complexitate.

Este cel mai vechi institut de cercetare științifică aparținând domeniului științelor istorice din România, care a reușit să traverseze până azi dificultățile ivite în diferite

* Cuvântul directorului Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române rostit la 1 februarie 2010 la Adunarea solemnă de aniversare a Institutului, dedicată împlinirii a 90 de ani de la înființarea lui.

perioade din istoria țării, urmându-și cu tenacitate obiectivele științifice stabilite prin programul de cercetare conturat de ctitorii lui.

Institutul de Istorie din Cluj, ca orice instituție nou creată, s-a confruntat de la început cu câteva probleme hotărâtoare pentru funcționarea lui, anume:

1. stabilirea programului de cercetare, fixarea temelor ce aveau să fie investigate științific de membrii lui;
2. încadrarea cu personal științific, de cercetare;
3. alegerea modalităților de valorificare și de difuzare a rezultatelor științifice obținute de cercetători;
4. constituirea unei biblioteci proprii;
5. găsirea unui local adecvat, în care să funcționeze.

Să recunoaștem, sunt problemele definiției pentru oricare institut de cercetare, asupra cărora s-au aplecat toate direcțiunile care s-au succedat în fruntea lui și care stau și acum înaintea noastră.

Programul de cercetare al Institutului a cuprins chiar de la început temele fundamentale ale istoriei naționale, în care trecutul Transilvaniei ocupa un loc semnificativ. Aceasta era încadrată în evoluția Europei Centro-Orientale în care ne-am situat din punct de vedere geografic și istoric. Temelor de istorie politică (voievodatul Transilvaniei și evoluția principatului acesteia în timpul suzeranității otomane și a încadrării lui în Imperiul Habsburgic) li se alăturau cele de istorie instituțională – cum erau vechile instituții românești: comunitățile sătești, cnezatele și voievodatele populației băștinașe din provincie –, precum și istoria socială și cea a mișcărilor sociale. Astfel, sunt cercetate răscoalele țărănești din Evul Mediu și din epoca modernă, revoluțiile democratice, între care cea de la 1848-1849 a reprezentat momentul deplinei afirmări politico-naționale românești. Treptat a fost încorporată, în programul de cercetare științifică al Institutului, problematica mișcării politico-naționale românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de la începutul celui de al XX-lea, a Anului 1918, când s-a constituit România Întregită, a evoluției acesteia în perioada interbelică.

Au fost, de asemenea, cercetate evoluțiile în plan cultural, confesional-bisericesc, istoria scrisului istoric românesc din Transilvania. Istoria socială a fost investigată cu deosebire în ultima jumătate de secol, fiind reconstituită valoarea muncii cotidiene a românilor din provincie, depusă în serviciul comun, al societății și pentru susținerea statului.

Membrii Institutului de Istorie din Cluj-Napoca au fost preocupați, în alt rând, de publicarea colecțiilor de izvoare istorice, apreciate ca fiind fundamentale pentru cercetarea istorică: documentele medievale, conscripția fiscală a Transilvaniei din 1750, izvoarele răscoalei lui Horea, documentele revoluției de la 1848-1849 din Transilvania, ale mișcării naționale românești din provincia intracarpatică între anii 1849-1918, colecții la care membrii Institutului lucrează și astăzi.

De asemenea, la Cluj, în jurul Institutului, s-a așezat sediul colectivului de elaborare a *Bibliografiei istorice a României*, bibliografia curentă a istoriografiei noastre, pe care o elaborăm neîntrerupt de 65 de ani încoace.

Încadrarea cu personal de cercetare a pornit relativ timid, de la cei cinci membri fondatori – am spune – ai Institutului, și până la cei 70 din jurul anului 1970, la o jumătate de secol de la înființare. Dintre aceștia, 45 făceau parte din sectoarele de medievistică, modernistică și contemporanică, ce alcătuiesc astăzi Departamentul de istorie al Institutului. Cel de-al doilea Departament, de științe sociale, avea tot atunci, în componența Centrului de cercetare creat în 1969, 44 de cercetători.

Astăzi, Institutul numără 41 de cercetători, dintre care 23 la Departamentul de Istorie, și 18 la cel de științe socio-umane. Reducerea drastică a efectivului de cercetare la care a fost supus anul trecut Institutul va trebui oprită și anulată în perioada ce urmează.

Modalitățile de valorificare a rezultatelor științifice la care au ajuns membrii Institutului au fost multiple. În primul rând se înscrie „Anuarul” Institutului de Istorie, îngrijit din punct de vedere științific (al selecției studiilor), redacțional și în privința procurării mijloacelor financiare necesare de către directorii Institutului. Publicația științifică periodică proprie a rămas până astăzi principala preocupare a tuturor direcțiilor instituției, apariția lui operativă fiind semnul unei vieți științifice ordonate, al stării de normalitate. Suprimat brutal vreme de un deceniu (1947-1957), „Anuarul” renăștea spre sfârșitul anilor proletcultismului, în serie nouă, revigorat după 1990, iar de șapte ani asigurându-și apariția în două serii: *Historica* și *Humanistica*.

Este cea mai veche revistă anuală a unui institut din domeniul științelor istorice care apare în România.

Din 1928 apare colecția „Biblioteca Institutului de Istorie din Cluj”, care, până în 1948, a înregistrat 22 de numere, cele mai multe dintre volume fiind teze de doctorat ale membrilor lui. Colecția a fost reluată în serie nouă după 1990, între anii 1994 și 2008 fiind publicate alte 10 volume în cadrul ei.

De asemenea, Institutul de Istorie clujean a susținut Seriile C. Transilvania ale corpusurilor de *Documente privind istoria României (DIR)* – astăzi *Documenta Romaniae Historica (DRH)* și privind *Revoluția de la 1848. Colecția de Izvoare ale Răscoalei lui Horea (1784)* cu cele două Serii ale ei (A. Diplomataria; B. Izvoare narative) a ajuns la 15 volume publicate până în prezent, iar cea privind *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1849-1918* la cel de-al șaselea volum, toate apărute la Editura Academiei Române. Tot aici am inaugurat în ultimii ani seria de *Biografii istorice transilvane*, astăzi fiind în posesia celui de-al treilea volum.

Constituirea unei biblioteci proprii trebuia să acopere necesitățile primare de informare și de documentare a cercetătorilor din Institut. Era vorba de principalele colecții de izvoare istorice, între care *Documentele Hurmuzaki*, cele editate de Nicolae Iorga înainte de 1918, de colecțiile maghiare, germane și cele cu privire la secui, precum și de revistele de specialitate și de cultură din epocă. Fondul de carte și de periodice care compune astăzi Biblioteca Institutului s-a constituit în cea mai mare parte a lui prin donațiile binefăcătoare ale unor instituții și personalități și mai puțin prin subvenții de la stat. Au donat cărți Institutului: Academia Română, Casa Școalelor, Biserica Ortodoxă Română, iar cercetătorii din interior propriile lucrări, odată tipărite. Au lăsat Institutului bibliotecile lor prof. Ioan Lupaș, Ioan Moga, D. Braharu ș.a. A trebuit să instituim ca obligație elementară pentru membrii Institutului să contribuie

la creșterea fondului de carte al Bibliotecii prin donarea de volume, în primul rând a celor elaborate de ei înșiși. De la 5.531 volume existente în 1922, Biblioteca Institutului a ajuns să posedă, la 31 decembrie 2009, un număr de 25.029 de unități tipărite.

În sfârșit, **localul Institutului** (azi str. Napoca nr. 11), a fost achiziționat în 1932, după ce el fusese adăpostit în diferite săli ale clădirii centrale a Universității. La inaugurarea oficială a clădirii Institutului, în 13 iunie 1937, a participat însuși regele României, Carol al II-lea, moment solemn consemnat în *Cartea de Aur* a Institutului nostru. Prin amenajarea sălii de lectură, a Bibliotecii și a cabinetelor de lucru ale cercetătorilor în localul propriu s-au asigurat condiții prielnice activității de cercetare întrerupte și îngreunate prin refugiul la Sibiu dintre 1940-1945, impus de ocupația ungaro-horthystă a Clujului.

În existența de nouă decenii a Institutului pot fi delimitate *trei perioade mai mari de evoluție*: *prima*, între anii 1920 și 1948, de constituire și organizare, de afirmare științifică deplină; *a doua*, 1949 și 1989, marcată de presiunea ideologiei comuniste, când Institutul a cunoscut însă cea mai largă extindere numerică, încorporând și problematica istoriei contemporane și, în sfârșit, *ultimele două decenii* (1990-2010), când, pe fondul unor noi dificultăți, Institutul încearcă să se înnoiască, prin alăturarea de noi teme în cercetarea științifică celor formulate de ctitorii lui și lărgite de succesori, prin care Institutul de Istorie din Cluj a făcut până astăzi o frumoasă probă de rezistență, soliditate și solidaritate științifică.

Institutul nostru n-a avut personalitate juridică până în 2002, aceasta fiindu-i recunoscută prin Hotărârea Guvernului României Nr. 3 din 24 ianuarie 2002 privind organizarea și schimbarea denumirilor de unități de cercetare din subordinea Academiei Române. Recunoscută de drept, dar nu și de fapt, punerea în aplicare a unui astfel de statut ar contribui în viitor la o mai bună funcționare a Institutului. Cu acel prilej Institutului de Istorie din Cluj-Napoca i s-a dat numele mării personalități române din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, **George Barițiu**, cel care a formulat mai multe proiecte de cercetare științifică preluate de Institutul fondat acum nouă decenii.

Tot atunci a intrat în componența Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, Institutul de Cercetări Socio-Umane din Cluj-Napoca, înființat în 1969 prin comasarea mai multor colective de cercetare existente în cadrul Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române: de filosofie, psihologie și pedagogie, sociologie, științe juridice și științe economice. Cercetătorii din domeniile respective, care astăzi formează Departamentul de Cercetări Socio-Umane al Institutului, investighează principalele fenomene aparținând științelor respective, având publicații proprii și o bibliotecă de specialitate (care deține astăzi cca. 3.000 de volume), constituită de asemenea prin donație de carte, între care se evidențiază fondul academicianului *Alexandru Roșca* (peste 700 volume).

De-a lungul celor patru decenii de existență a Centrului – Institutului – Departamentului de Științe Socio-Umane din Cluj-Napoca, numărul cercetătorilor instituției a scăzut și el, fiind deopotrivă de așteptată renașterea lui în perioada ce urmează. Științele istorice și cele socio-umane din România nu pot fi vitregite de

cercetările pe care centrul academic al Clujului este capabil să le efectueze în condiții normale de funcționare, în domeniile respective.

La sfârșitul anului 2008, prin Decizia Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică (Nr. 9806/26 noiembrie 2008) i s-a recunoscut Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române statutul de unitate componentă a sistemului de cercetare-dezvoltare de interes național, fiind acreditat cu un punctaj excelent privind performanțele lui științifice.

*

Împrejurările istorice din țară n-au fost prielnice momentelor jubiliare din viața Institutului: la un deceniu de la înființare, în 1930, România se afla în plină criză economică, „Anuarul” Institutului fiind nevoit să apară prin cumularea mai multor ani, în câte un volum (V, 1928-1930, și VI, 1931-1935). În 1940 cel de-Al Doilea Război Mondial se afla la fruntariile României, dezmembrată în cursul verii aceluși an, Institutul de Istorie din Cluj fiind nevoit să ia drumul pribegiei, la Sibiu, unde a funcționat cinci ani în condiții de război, fapt reflectat iarăși în apariția „Anuarului” său (VIII, 1939-1942). La împlinirea unui sfert de veac, în februarie 1945, prima sărbătorire jubiliară de la întemeierea Institutului, directorul lui, academicianul profesor Ioan Lupaș, rostea un cuvânt solemn plin de îngrijorare datorită situației din țară. În 1950, la trei decenii, se inaugura perioada de excluderi și arestări: foștii directori și colaboratori ai Institutului, Alexandru Lapedatu, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Ștefan Meteș, epurați cu doi ani mai înainte din Academia Română, erau încarcerati la Sighet, îndurând acolo rigorile închisorilor comuniste. Nici în 1960 situația nu era mai bună, iar împlinirea a 50 de ani de la înființarea Institutului a trecut aproape neobservată, fiindcă întemeierile mai vechi, din vremea așa-zisei orânduirii burghezo-moșierești, nu puteau fi aniversate în vremea comunismului.

La 75 de ani, în 1995, în condiții schimbate și pline de speranță în privința viitorului vechii instituții științifice românești de la Cluj, s-a reușit sărbătorirea solemnă a celor trei sferturi de veac de la ctitorirea ei.

Speranțe numai în parte devenite realitate, fiindcă alte dificultăți apăreau la orizont, vizibile la 80 de ani, în 2000, și acum, după alți zece ani, când Institutul nu-și mai poate menține propria structură a personalului de cercetare datorită reducerii drastice a fondurilor pe care statul înțelege să le aloce domeniului cercetării științifice.

*

Societatea românească avea în secolul al XX-lea valori morale puternice, pe care astăzi nu le mai are; avea idealuri profunde îndreptate înspre progresul general al țării, deturnate însă de elita politică de implantație comunistă și apoi de cea răsărită după 1990. Nouă, membrilor de azi ai Institutului de Istorie clujean, ne-au rămas înainte faptele antecesorilor, ale ctitorilor instituției, directorilor succesori, ale cercetătorilor care i-au alimentat existența și i-au asigurat prestigiul în deceniile ce au urmat anului 1920. Două lucruri desprindem acum, în momentul aniversar de față, care au stat înaintea celor ce au

slujit Institutul: **munca și speranța**. Chiar și în cele mai grele răstimpuri istorice, travaliul științific cotidian al membrilor Institutului a făcut din el un centru de cercetare respectat în țară și deopotrivă în mediile istoriografice din străinătate. Să luăm spre exemplu anii 1943-1946, atât de dificili și de complecși, în cursul cărora au fost totuși elaborate și tipărite cele mai multe titluri de lucrări științifice – cărți și studii – față de întreaga perioadă anterioară, de aproape un sfert de veac. Prin comparație, anul pe care abia l-am încheiat, 2009, plin de dificultăți, un „an pârjolit” cum ar spune prozatorul academician, director al Editurii Academiei Române, cea mai prestigioasă din țară, când ne-au fost reduse cu aproape o treime rândurile prin decizia guvernanților, membrii Institutului nostru au finalizat, prin tipărire, în primul rând la editura menționată, cele mai multe titluri din statistica anuală a lucrărilor.

Iar speranța revenirii la o stare de normalitate pentru cercetarea științifică rămâne singurul lucru ce nu poate fi smuls din ființa cercetătorului, precum a fiecărui om, speranță întărită însă prin munca științifică a membrilor Institutului.

La 90 de ani de existență a Institutului de Istorie din Cluj avem speranța că el va funcționa încă multă vreme pentru a împlini obiectivele științifice care i-au fost puse în față de întemeietori cu nouă decenii în urmă.

Zusammenfassung: *Das Institut für Geschichte „George Barițiu” aus Cluj-Napoca (Klausenburg) der Rumänischen Akademie feierte – am 2. Februar 2010 – neunzig Jahre seit seiner Gründung. Das Institut wurde unter den Umständen der Großen Vereinigung vom Jahr 1918 ins Leben gerufen, durch eine Spende des Königs Ferdinand I. von Rumänien; in den 90 Jahren seiner Existenz befasste sich das Geschichtsinstitut aus der wichtigsten Stadt Siebenbürgens mit Forschungen um die fundamentalen Probleme der Geschichte dieser Provinz, in Zusammenhang mit den Entwicklungen in den rumänischen Fürstentümern außerhalb des Karpatenbogens und mit denen aus Zentral- und Osteuropa. Die Publikationen des Instituts, vor allem das Jahrbuch, haben die Ergebnisse der Forschungen veröffentlicht, die im Bereich der rumänischen Geschichtsschreibung von den Mitgliedern des Instituts unternommen worden sind, und haben damit zum Fortschritt der historischen Erkenntnis beigetragen. Trotz der Schwierigkeiten des Zweiten Weltkriegs und dem ideologischen Druck des Kommunismus in der Zeitspanne 1948-1989, hat das Klausenburger Institut für Geschichte einen bemerkenswerten historiographischen Beitrag geleistet, durch die Studien die historische Rekonstituierungen oder Interpretationen unternommen haben, durch die Veröffentlichungen von historischen Quellen und durch die wissenschaftlichen Tagungen die in diesen 90 Jahren organisiert worden sind.*

Schlüsselworte: Historiographie, Klausenburg, 1920-2010, Geschichte